

УДК 930.253-028.17:792(477+100)«19/20»

Л. Г. КАСЯН*

**ФОНОДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ТА ЗАРУБІЖНОГО ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА
В АРХІВНІЙ КОЛЕКЦІЇ ЦДКФФА УКРАЇНИ
імені Г. С. ПШЕНИЧНОГО**

Представлено комплекс фонових документів, присвячених історії українського та зарубіжного театру ХХ – початку ХХІ ст., з архівного зібрання ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. Розглянуто його змістові та жанрово-типологічні особливості.

Ключові слова: ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного; фоновий документ, історія театру; фонозапис; радіовистава; радіотеатр; опера; оперета; балет; історичне джерело.

Архівне зібрання Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного на сьогодні налічує біля 500 тис. одиниць обліку, щороку збільшуючись за рахунок нових надходжень. Його формують 4 самостійні колекції кіно-, відео-, фото- і фонових документів. У кожній із них, за понад 85-річну діяльність установи, відклався масив документів, присвячених історії українського та зарубіжного театру ХХ ст.

Використання аудіовізуальних документів як історичних джерел доповнює, розширює методичні можливості дослідників українського театрального мистецтва. Нами вже було здійснено дослідження інформаційного наповнення та специфіки фото- і кінодокументів із колекції ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, присвячених історії вітчизняного театру¹. Метою цієї розвідки є проаналізувати змістові та жанрово-типологічні особливості *фонових документів*, присвячених українському та зарубіжному театру ХХ – початку ХХІ ст., з архівного зібрання ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

Фонові документи акумулюють звукову історію, матеріально закріплюють минуле і сьогодення у звуковій формі, дозволяють осягати його у часовій перспективі. В житті сучасного інформаційного суспільства вони виконують важливу соціальну роль, «будучи гарантом збереження культурної спадщини і світової соціальної пам'яті в цілому»².

* *Касян Людмила Григорівна* – провідний науковий співробітник сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

У фондах ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного зберігається понад 8 тис. фонодокументів, що стосуються театрального життя України та зарубіжжя ХХ – початку ХХІ ст. За змістовим наповненням вони належать до двох груп: 1) документальні звукозаписи; 2) художні звукозаписи.

Серед документальних звукозаписів можна виділити 4 тематичні підгрупи: а) виступи театральних діячів на різних заходах (ювілейних вечорах, з'їздах, урочистих відкриттях театрального сезону, під час гастролей і т. п.); б) творчі радіопортрети митців як самостійні, так і з циклу радіопрограм «Майстри радянського театру», «Корифеї української культури», «Життя і сцена», радіожурналу «Театр»; в) фономемуари – спогади акторів про корифеїв українського театру, свою роботу над тією чи іншою постановкою; г) лекції та науково-популярні розповіді про театр як вид сценічного мистецтва. Масив документальних звукозаписів містить різноманітний фактичний матеріал, об'єктивну та особистісно-суб'єктивну інформацію й оцінку, кількісно становить понад 190 од. обл., окреслюється часовими межами 1959–1995 рр. Першими звукозаписами «документальної групи» є запис розповіді актора, режисера, народного артиста СРСР В. С. Василька про творчу лабораторію М. К. Садовського, його роботу над ролями (6 серпня 1959 р., од. зб. М-11362, од. обл. 25511); лекція В. С. Василька «Мізансцена в роботі режисера і актора» (14 червня 1980 р., од. зб. М-11357, од. обл. 25493); виступ актора Харківського українського драматичного театру Т. Г. Шевченка народного артиста СРСР І. О. Мар'яненка зі спогадами про М. К. Заньковецьку (1980 р., од. зб. М-6178, од. обл. 18218).

Художні звукозаписи становлять основний масив «театральної» фонотеки ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного. За видами театрального мистецтва звукозаписи представляють драматичний театр (біля 3 тис. од. обл.) та музичний театр (понад 5 тис. од. обл.), який, у свою чергу, представлений жанрами опери, оперети та балету. Фонодокументи висвітлюють діяльність понад сорока вітчизняних театрів (драматичних, музично-драматичних, театрів опери і балету, оперети, музичної комедії, театрів юного глядача) та дванадцяти зарубіжних, зокрема, Білоруського державного драматичного театру імені Я. Купали, музично-драматичного театру імені Ленради, Московського драматичного театру імені Є. Вахтангова, Московського драматичного театру імені Мосради, МХАТу, державного академічного Малого театру, Ленінградського Великого драматичного театру імені М. Горького, Московського театру сатири, Московського театру драми і комедії на Таганці, Московського драматичного театру імені М. М. Єрмолової, Московського академічного театру імені В. Маяковського, Державного академічного Великого театру.

З погляду структурної цілісності драматичних, музично-драматичних чи музично-хореографічних творів серед фонодокументів архівної колекції наявні повні записи драматичних спектаклів, опер, оперет, балетів, записи окремих сцен, актів, дій, арій, аріозо, дуетів, пісень, увертюр, балетних номерів.

За місцем запису та виконання творів фонодокументи є безпосередніми записами в театрі чи концертному залі, студійними записами, записами трансляцій по радіо з театру; за способом фіксації звукового контенту – магнітними та оптичними звукозаписами. Матеріальними носіями фонодокументів є грамплатівки з пластичних мас, магнітні плівки на бобінах та в касетах, компакт-диски.

Початок ХХ ст. стає періодом бурхливого розвитку радіо, створюються нові радіостанції, відкриваються радіостудії, виникають різні радіожанри. Поряд із суто інформаційними повідомленнями, по радіо починає звучати музика та театральні вистави, які безпосередньо розігруються в радіостудії і відразу йдуть у прямий ефір, або за допомогою технічних засобів транслюються із театральної зали, виникає унікальне явище культури – радіотеатр. Дослідники³ історії радіомовлення сходяться на думці, що першими прем'єрами радіопостановок були «Вовк» – радіоадаптація однойменної драми Ю. Уолтера, 1922 р., на американському радіо WGY (Нью-Йорк); «Комедія, сповнена небезпеки» за радіоп'єсою Р. Хьюза, 1924 р., на ВВС; «Вечір у Марії Волконської» за радіоп'єсою М. Волконського, 1925 р., на Московському радіо; «Варшав'янка» – радіоадаптація однойменної п'єси С. Виспянського, 1925 р., на Польському радіо. Одна з перших трансляцій повних оперних вистав – «Кармен» Ж. Бізе із Колонного залу Будинку Союзів Московським радіо, в листопаді 1925 р. З січня 1926 р. оперні вистави починає транслювати Харківська радіостанція⁴. З 1920 р. до 1926 р. всі радіоповідомлення, у т. ч. й театральні постановки, звучали в ефірі одноразово, без фіксації на носій, при потребі вистава гралася знову. Після 1927 р. окремі спектаклі записувалися на звичайну кіноплівку (зображення відсутнє, нанесений лише звук – фонограма), такий запис називався тонфільмом. З середини 1940-х років головним способом фіксації стає магнітний звукозапис, а носієм інформації – магнітна стрічка.

У перші роки взаємодії радіо й театру оперні вистави сприймалися набагато краще, ніж драматичні постановки, завдяки особливостям специфічної драматургії (арії і дуети виконуються переважно на авансцені, тобто є мікрофонним «переднім планом», чітким і розбірливим за звучанням; у розвитку дії провідна роль належить музиці), лаконічному сюжету, що дозволяв зробити детальний переказ змісту перед початком трансляції. Все це значно полегшувало сприйняття на слух. При перенесенні драматичного твору без будь-яких змін із театральної сцени

в ефір втрачалася образна цілісність, загальна атмосфера вистави, яка досягалася синтезом слова, міміки, жесту, сценографією. Окремі мізансцени, паузи, сповільнений сценічний ритм здавалися слухачам незрозумілими, мікрофон підсилював зайві шуми, артикуляційні неточності, які були менше помітними в театрі. Почалися активні пошуки шляхів наближення театрального спектаклю до слухача, процес зі створення власного неповторного обличчя радіотеатру як окремого, своєрідного виду театрального мистецтва і радіомистецтва водночас. Першим кроком стало використання такого творчого прийому як монтаж: усунення довгих пауз, повторів, незначних смислових фрагментів, певна послідовність окремих частин, включення музики, шумів, поєднання їх зі словом. В умовах живого ефіру запорукою успішного монтажу ставав чіткий режисерський сценарій, орієнтований на слухове сприйняття. До сьогодні режисери, актори, драматурги, радіоредактори, звукорежисери, композитори шукають засоби перетворення звукової вистави на виставу зриму, щоб радіослухачі могли уявити декорації, зовнішність героїв, їхнє життя в конкретному часопросторі, шляхи створення (за допомогою монтажу, голосу, шуму, музики, реверберації, іноді голосового гриму) зрозумілої, змістовно значимої звукової мізансцени, відтворення достовірного звукового середовища, психологічно точного, яскравого образу персонажа, загальної інтонації, настрою вистави. В середині 1930-х років В. Мейерхольд зазначав: «Радіоп'єси, вірніше радіоінсценівки, будуть дуже відрізнятися від творів, написаних для сцени... Тут потрібна, так сказати, опуклість, рельєфність звуку»⁵. Підсумовуючи свою режисерську діяльність, аналізуючи досягнення радіотеатру за 40 років його існування, Р. Іоффе в 1960-х роках наголошувала: «Саме бачення спектаклю приносило слухачам найбільше емоційне задоволення. Зробити почуте зримим – найбільший успіх режисерів і виконавців»⁶.

Із поширенням магнітного звукозапису радіовистави почали фіксуватися на плівку під час прямого ефіру зі студії та трансляцій із театру. Потім плівка монтувалася. «Монтаж спочатку був нескладним. Спершу плівка переписувалася і при цьому вирівнювалося звучання, тобто ті місця, котрі по силі звуку «виривалися» або «западали», власне технічним способом підганялися до норми. По можливості прибирався «бруд» – випадкові звуки, скорочувалися затягнуті паузи; якщо паузи були «брудними», їх замінювали – вклеювалася чиста плівка, обов'язково з відповідним звуковим середовищем – студійним фоном, інакше траплявся звуковий провал. Наступного разу передача йшла в ефір у виправленому таким чином записі»⁷. Незабаром спектаклі наживо припинили практикувати. Звукозапис на радіо став головною технологією творчого процесу. Використання магнітної плівки сприяло розвитку й утвердженню радіотеатру, оскільки вона виявилася найбільш

зручною для монтажу, стало можливим записувати фрагменти вистави у різній послідовності, в кількох варіантах, що дозволяло скоригувати роботу актора, вибрати кращий варіант. Рубрика «Театр перед мікрофоном» стала постійною в ефірі як центрального, так і обласного радіомовлення.

Трьохтисячний масив записів драматичних творів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного окреслюється 1953–2014 рр. (остання дата є відкритою, нові документи продовжують надходити на зберігання). Фонодокументи містять, як уже зазначалося, повні студійні та трансляційні записи вистав, та два жанрові різновиди радіотеатру: звукозаписи *радіокомпозицій (монтажів) вистав*, які були в репертуарі театрів Києва, Львова, Харкова, Одеси, АР Крим, Запоріжжя, Дніпропетровська, Донецька, Кіровограда, Луганська, Луцька, Вінниці, Івано-Франківська, Миколаєва, Полтави, Тернополя, Хмельницького, Чернівців, Черкас, Москви, Мінська, Ленінграда; *записи радіовистав (радіопостановок)*, створених спеціально для передачі по радіо, які записувалися тільки в студії і звучали лише в радіоефірі (пізніше деякі з радіовистав на фірмі звукозапису перезаписувалися з магнітної плівки на грамплатівки, тиражувалися і функціонували самостійно поза радіоефіром).

Головною метою створення радіокомпозицій було засобами радіотеатру максимально точно зберегти і донести до слухачів творчу концепцію спектаклю, режисерську ідею, сценічне втілення певного драматичного матеріалу, поставленого на тій чи іншій театральній сцені, конкретним ансамблем виконавців, художні особливості й атмосферу сценічної постановки. Разом із тим тривалість вистави чітко регламентувалася рамками ефірного часу, переважно годиною й сорок – п'ятдесят хвилин на відміну від більш ніж двогодинного сценічного дійства.

Записи радіокомпозицій продовжують життя вистав, які зійшли з театральної сцени, фіксують виконання ролі тим чи іншим актором (якщо спектакль довго йде на сцені, через вік змінюються виконавці окремих ролей), дозволяють безпосередньо познайомитися зі своєрідністю художніх образів, створених такими майстрами української сцени, як: П. Нятко, Н. Ужвій, О. Кусенко, Н. Копержинська, П. Куманченко, В. Чайка, А. Бучма, В. Добровольський, О. Гай, А. Гашинський, І. Мар'яненко, Д. Мілютенко, Б. Ступка, Є. Пономаренко, М. Панасьєв, Г. Юра, Д. Франько, Ю. Шумський, М. Шутько, М. Яковченко, режисерськими роботами С. Данченка, В. Неллі, Г. Юри, К. Хохлова, які творили в минулому столітті.

У фонозібранні архіву зберігаються радіоверсії знакових для історії українського театру вистав, таких як «Безталанна» І. Карпенка-Карого (1954 р., од. обл. М-1469, од. зб. 556–560), «97» М. Куліша (1967 р., од. обл. М-12242, од. зб. 4885–4887) Одеського українського драматичного театру імені Жовтневої революції; «Я, бабуся, Іліко та Іларіон»

Н. Думбадзе – Г. Лордкіпанідзе (1966 р., од. обл. М-11002, од. зб. 4651) Харківського українського драматичного театру імені Т. Шевченка; «Прапороносці» О. Гонара (1975 р., постановка С. Данченка, музика В. Івасюка, од. обл. 39660, од. зб. М-17074–17076); «Нора» Г. Ібсена (1983 р., постановка А. Бабенко, од. обл. 36551, од. зб. М-1657, 1658) Львівського українського драматичного театру імені М. Заньковецької; «Суєта» І. Карпенка-Карого (1954 р., од. обл. М-1459, од. зб. 512–516); «Вишневий сад» А. Чехова (1959 р., од. обл. М-5249, од. зб. 2475–2483); «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого (1960 р., режисер-постановник Г. Юра, од. обл. М-6268, од. зб. 3012–3017); «Фараони» О. Коломійця (1962 р., од. обл. М-7673, од. зб. 3697–3702); «Кассандра» Л. Українки (1971 р., режисер С. Сміян, од. обл. М-14714, од. зб. 5418–5420); «Украдене щастя» І. Франка (1979 р., режисер С. Данченко, од. обл. 135913, од. зб. М-15670–15672). У фонотеці архіву зберігається також повний трансляційний запис вистави «Тев'є-Тевель» Г. Горіна (1991 р., режисер-постановник С. Данченко, од. обл. 38458, од. зб. М-16838–16841) Київського державного драматичного театру імені І. Франка; «Дядя Ваня» А. Чехова (1960 р., од. обл. М-6224, од. зб. 2972–2979), «Сто чотири сторінки про кохання» Е. Радзінського (1964 р., од. обл. М-10020, од. зб. 4455), «Насмішувате моє щастя» Л. Малюгіна (1972 р., режисер М. Резнікович, од. обл. 22749, од. зб. М-9789–9790), «Священні чудовиська» Ж. Кокто (1991 р., режисер Р. Віктюк, од. обл. 37968, од. зб. М-16666–16668) Київського державного театру російської драми імені Лесі Українки.

Радіовистави (радіопостановки), представлені в архівному зібранні, створені акторами як одного театру, так і представниками різних колективів, оскільки творчий ансамбль, згідно з режисерським баченням, підбирається під кожну окрему радіопостановку. Важливу роль відіграє звучання, забарвлення голосів виконавців, їх ансамблева співзвучність. Радіовистави презентують творчу діяльність В. Добровольського, О. Гая, В. Опанасенка, Н. Стрижевської, Л. Кузьміної, Н. Новоселицької, В. Обручова, Ф. Стригуна як режисерів радіовистав. Надзвичайно важливою складовою радіопостановки є музика, яку композитори створюють спеціально до кожного радіотвору. Найчастіше у радіовиставах звучить музика С. Бедусенка, Ф. Богданова, В. Губи, В. Комінського, В. Рождественського, А. Свечнікова, Є. Станковича, В. Подвали, П. Полухіна, В. Шаповаленка, Ю. Шевченка.

Основою для радіовистав є твори світової та української класичної й новітньої драматургії, наприклад: «Будка ч. 27» І. Франка (1956 р., од. обл. М-3240, од. зб. 1423–1426), «Кафедра» В. Врублевської (1980 р., од. обл. 36038, од. зб. М-15746–15750), «Антигона» Софокла (1979 р., од. обл. 35918, од. зб. М-15681–15682), «Федра» Ж. Расіна (1981 р., од. обл. 36225, од. зб. М-15868–15170); поеми та драматичні поеми:

«Похорон друга» П. Тичини (1978 р., од. обл. 28062, од. зб. М-12680), «Гайдамаки» Т. Шевченка (1989 р., од. обл. 34719, од. зб. М-16475–16477), «Дума про братів Неазовських» Л. Костенко (1990 р., од. обл. 38893, од. зб. М-16958–16959), «Одержима» Л. Українки (1992 р., од. обл. 379718, од. зб. М-16672); оповідання: «Кінець казки» Дж. Лондона (1958 р., од. обл. М-4665, од. зб. 2205–2207), «Раб краси» В. Винниченка (1990 р., од. обл. 38461, од. зб. М-16846); повісті: «Джаміля» Ч. Айтматова (1969 р., од. обл. М-13307, од. зб. 5095–5096), «Захар Беркут» І. Франка (1980 р., од. обл. 36039, од. зб. М-15751–115753), романи (інсценізується, переважно, одна із сюжетних ліній): «Сестри Річинські» І. Вільде (1966 р., од. зб. 4638–4640, од. обл. М-10962; од. зб. 4656–4658, од. обл. М-11029), «Роксолана» П. Загребельного (1990 р., од. обл. 3868, од. зб. М-16720, 16721), «Дартаньян і три мушкетери» О. Дюма (1213 р., од. обл. 3774, од. зб. КД-713), радіоп'єси: «Гра в минуле» А. Малярова, (2008 р., од. обл. 1181, од. зб. 181), «Без надії сподіваюсь» Л. Мамікіної (2009 р., од. обл. 2956, од. зб. КД-569), «Фауст і безсоння» Н. Близнюк (2009 р., од. обл. 2871, од. зб. КД-548).

У колекції архіву зберігаються радіокомпозиції вистав різних театрів та радіовистави, виконані різними акторським ансамблями у різний час за однією п'єсою одного автора, наприклад («Дядя Ваня» А. Чехова (1960 р., од. обл. М-6224, од. зб. 2972–2979) у постановці Київського державного театру російської драми імені Лесі Українки та Київського державного драматичного театру імені І. Франка (1982 р., од. обл. 36339, од. зб. М-15928–15930); «Насмішкувате моє щастя» Л. Малюгіна у постановці Московського драматичного театру імені Є. Вахтангова (1966 р., од. обл. М-11096, од. зб. 4684) та Київського державного театру російської драми імені Лесі Українки (1972 р., од. обл. 22749, од. зб. М-9789–9790); радіовистава за драмою Лесі Українки «Лісова пісня» (1980 р., од. обл. 36046, од. зб. М-15767–15769, режисер – В. Малахов, композитор – В. Губа, Мавка – А. Роговцева, Русалка – Л. Кадирова, Лісовик – Д. Фанько, Перелесник – Б. Ступка), (1980 р., од. обл. 36045, од. зб. М-15763–15766, вистава російською мовою, переклад М. Комісарова, режисер – К. Степанков, композитор – В. Губа, Мавка – А. Роговцева, Русалка Л. Кадочникова, Лісовик – Д. Фанько, Перелесник – Б. Ступка), (1992 р., од. обл. 38011, од. зб. М-16693–16694, режисер – В. Пацунов, композитор – Є. Станкович, Мавка – Н. Матвієнко, Русалка – Н. Сумська, Лісовик – Б. Ступка, Перелесник – Б. Бенюк). Ці постановки завдяки «спільній вихідній точці» – драматичному твору є вдячним матеріалом для дослідження режисерських концепцій радіокомпозицій та радіопостановок, впливу тих чи інших монтажних ходів, засобів «візуалізації» слухового матеріалу, характеру пояснювального тексту, його наявності чи відсутності, специфіки музично-шумового оформлення, складу виконавського ансамблю на розкриття ідеї твору,

внесення різних тематичних акцентів, створення настрою і загальної тональності вистави.

Окрему групу (понад 300 од. обл.) серед документів, що презентують драматичний театр, становлять аудіозаписи творів для дітей: радіовистави та радіокомпозиції вистав театрів юного глядача за творами Г.-Х. Андерсена, братів Грімм, Р. Кіплінга, О. Уайльда, К. Чуковського, С. Маршака, Д. Мамина-Сибіряка, В. Короленка, І. Франка, С. Васильченка, О. Іваненко, М. Вінграновського, В. Василяшка, Б. Чалого, В. Нестайка, В. Малія, М. Слабошпицького, М. Стельмаха та ін., а також за українськими народними казками.

Масив фотодокументів, присвячений музично-драматичному театру, є найбільш чисельним у театральній колекції архіву: *опера* – біля 4 тис. 500 од. обл., *оперета* – 300 од. обл. Він включає як цілісні записи вистав, так і фрагменти (окремі дії, акти, арії, пісні, речитативи, аріозо, увертюри і т. п.), серед них як театральні-сценічні, так і концертне виконання, студійні та трансляційні записи, радіомонтажі вистав. Тематично – це твори класичного репертуару та твори композиторів ХХ ст. Найбільш ранніми фотодокументами є записи оперних партій у виконанні І. Алчевського (строфи Нерона із опери А. Рубінштейна «Нерон», 1903 р., од. зб. АК-61-А, од. обл. 399), С. Крушельницької (арія Гальки з 2-ї дії опери С. Монюшка «Галька», 1903 р., од. зб. Г-1625, од. обл. 4049); монолог Чіо-Чіо-Сан із 2-ї дії опери Дж. Пучіні «Мадам Баттерфляй» (1909 р., од. зб. Г-1624, од. обл. 4036); Ф. Шаляпіна (романс Демона «Не плач, дитя» із опери А. Рубінштейна «Демон», 1910 р., од. зб. Г-5103, од. обл. 19934), Е. Карузо (арія Сіда з 3-ї дії опери Ж. Масне «Сід», 1916 р., од. зб. Г-5029, од. обл. 19538), запис дуету з оперети Ф. Легара «Граф Люксембург» у виконанні К. М. Новикової та М. А. Качалова в супроводі оркестру Великого театру СРСР (1937 р., од. зб. М-1729, од. обл. 21415).

Колекція фотодокументів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного дає змогу ознайомитися із різним виконанням того чи іншого музично-драматичного твору і є достатньо інформативним джерелом з історії музично-виконавського мистецтва. Показовими прикладами є записи оперет «Весілля в Малинівці» О. Рябова (1962 р., од. обл. од. обл. 17652, М-7819) у виконанні артистів Київського театру та «Весілля в Малинівці» Б. Александрова у виконанні артистів Одеського театру музичної комедії (1984 р., од. обл. 13805, од. зб. М-29015). У зібранні архіву відклалися 2 версії оперети «Весілля в Малинівці»: україномовний варіант на музику О. Рябова, автор лібрето Л. Юхвід та російськомовний на музику Б. Александрова, автор лібрето і автор перекладу Л. Юхвід. Прем'єри обох творів відбулися майже одночасно 1937 р у Харкові та Москві, обидві версії йшли на українській сцені. А також – записи каватини Норми «Casta diva» із опери В. Белліні

«Норма» (в архівних фондах зберігаються записи цього твору у виконанні А. Паті (од. зб. Г-5338, од. обл. 21259), Г. Вишневської (од. зб. Г-5373, од. обл. 21422), М. Бієшу (од. зб. Г-2453, од. обл. 7204), Є. Чавдар (од. зб. 5614, од. обл. М-15682), З. Христич (од. зб. 5529, од. обл. М-15258), О. Басистюк (од. зб. Г-2649, од. обл. 8126), Д. Петриненко (од. зб. 2619, од. обл. М-5509), Н. Ткаченко (од. зб. Г-3782, од. обл. 12660) чи записи постановки опери Дж. Верді «Аїда» у Великому театрі СРСР 1960 р. (диригент – О. Мелік-Пашаєв, в ролях – Г. Нелєпп, І. Петров, В. Давидова (од. зб. Г-5208-5210, од. обл. 20528), постановки «Аїди» в Державному театрі опери і балету УРСР імені Т. Г. Шевченка 1961 р. (диригент – В. Кортацці, в ролях – В. Матвеев, Н. Гончаренко, Л. Лобанова, М. Гришко, Т. Феоктистов (од. зб. М-8413-8414, од. обл. 19702), 1969 р. (диригент – С. Турчак, в ролях – В. Грицюк, Г. Туфтіна, О. Чулюк-Заграй, Д. Гнатюк, Л. Єгорова (од. зб. М-8862-8863, од. обл. 20123), постановки опери Дж. Верді «Ріголетто» в Державному театрі опери і балету УРСР імені Т. Г. Шевченка 1959 р. (од. зб. М-8365-8371, од. обл. 19692), 1963 р. (од. зб. М-8546-8549, од. обл. 19733), 1964 р. (од. зб. М-8643-8646, од. обл. 19801) та Одеському національному театру опери і балету 2010 р. (од. зб. КД-629-8863, од. обл. 4363).

У фондах архіву представлено опери таких український та зарубіжних композиторів: А. Арєнського («Рафаель», «Наль і Дамаянти», «Бахчисарайський фонтан»), М. Аркаса («Катерина»), А. Байто («Мефістофель»), В. Белліні («Сонамбула», «Норма», «Пуритани», «Монтекі і Капулетті»), Ж. Бізе («Кармен»), О. Білаша («Гайдамаки», «Прапорносці»), О. Бородіна («Князь Ігор»), Д. Бортнянського («Син-суперник», «Алкід», «Сокол», «Свято Сеньйора»), Р. Вагнера («Валькірія», «Загибель богів», «Лоєнгрін», «Летючий голландець», «Нюрнберзькі мейстерзінгери», «Рієнці», «Тангейзер», «Трістан та Ізольда»), Дж. Верді («Аїда», «Бал-маскарад», «Дон Карлос», «Ернані», «Макбет», «Набукко», «Навуходоносор», «Отелло», «Ріголетто», «Сила долі», «Сицилійська вечеря», «Травіата», «Трубадур»), К. М. Вебера («Оберон», «Чарівний стрілець»), М. Вериківського («Наймичка», «Вій», оперний етюд «Втікачі»), О. Верстовського («Аскольдова могила»), Г. Генделя («Юлій Цезар», «Роделінда», «Ксеркс», «Рінальдо», «Амадія», «Агриппіна», «Юстиніана»), Р. Глієра («Шахсенем»), М. Глінки («Руслан і Людмила», «Іван Сусанін»), К. В. Глюка («Орфей і Еврідіка», «Парис і Єлена», «Альцеста», «Іфігенія в Авліді»), О. Грєчанінова («Добриня Микитич»), В. Губарєнка («Загибель ескадри», «Мамаї»), Ш. Гуно («Ромео і Джульєтта», «Мірелла», «Фауст»), К. Данькевича («Богдан Хмельницький», «Назар Стодоля»), О. Даргомижського («Русалка»), Л. Деліба («Лакме»), У. Джордано («Федора», «Андре Шеньє»), І. Дзєржинського («Доля людини», «Тихий Дон»), Г. Доніцєтти («Любовний напій», «Лінда ді Шампуні», «Лючія ді Ламмермур», «Дон Па-

скуале», «Фаворитка», «Лукреція Борджіа»), Г. Жуковського («Перша весна»), В. Кирейка («Лісова пісня», «У неділю рано зілля копала»), А. Кос-Анатольського («Заграва», «Назустріч сонцю»), П. Козицького («За батьківщину»), Р. Ленковалло («Паяци», «Чаттертон», «Заза»), М. Леонтовича («На русалчин Великдень»), М. Лисенка («Тарас Бульба», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Енеїда», «Наталка-Полтавка», «Коза-Дереза»), С. Людкевича («Довбуш»), Б. Лятошинського («Золотий обруч», «Полководець»), Г. Майбороди («Арсенал», «Милана», «Тарас Шевченко», «Ярослав Мудрий»), П. Масканьї («Сільська честь», «Друг Фріц», «Маленький Марат»), Ж. Масне («Вертер», «Дон Кіхот», «Сід», «Манон»), Дж. Мейбера («Африканка», «Гугеноти», «Дінора», «Роберт-Диявол», «Пророк»), Ю. Мейтуса («Вітрова донька», «Гайдамаки», «Украдене щастя», «Молода гвардія», «Ріхард Зорге»), Б. Мокроусова («Чапаєв»), С. Монюшка («Галька», «Парія», «Явнута»), В. А. Моцарта («Викрадення з сералю», «Дон Жуан», «Король-пастух», «Одруження Фігаро», «Чарівна флейта»), М. Мусоргського («Борис Годунов», «Сорочинський ярмарок», «Хованщина»), Е. Направника («Гарольд», «Дубровський»), З. Паліашвілі («Абессалом і Етері», «Даїсі»), С. Прокоф'єва («Війна і мир», «Любов до трьох апельсинів»), Дж. Пуччіні («Богема», «Сестра Анжеліка», «Джанні Скіккі», «Ластівка», «Роланд», «Мадам Баттерфляй», «Дівчина з Заходу», «Манон Леско», «Турандот»), С. Рахманінова («Алеко»), М. Римського-Корсакова («Золотий півник», «Кошій Безсмертний», «Казка про царя Салтана», «Моцарт і Сальєрі», «Псковитянка», «Снігуронька», «Садко», «Царева наречена»), Дж. Россіні («Італійка в Алжирі», «Севільський цирульник», «Вільгем Телль», «Семираміда», «Шовкові сходи», «Подорож до Реймсу», «Попелюшка»), А. Рубінштейна («Демон», «Нерон»), О. Сандлера («В степах України»), К. Сен-Санса («Самсон і Даліла»), Б. Сметани («Продана наречена»), П. Сокальського («Облога Дубно», «Майська ніч»), С. Танєєва («Орестея»), А. Томи («Гамлет», «Міньйона»), Ф. фон Флотова («Марта»), М. Фоменка («Маруся Богуславка», «Івасик-Телесик»), Т. Хреннікова («В бурю», «Фрол Скобелєв»), П. Чайковського («Воевода», «Євгеній Онегін», «Іоланта», «Мазепа», «Орлеанська діва», «Опричник», «Пікова дама», «Чародійка», «Черевички»), В. Шебаліна («Приборкання норавливої»), Д. Шостаковича («Катерина Ізмайлова»), Є. Юцевича («Кирило Кожум'яка»), Б.-Ю. Янівського («Одеська балада»).

Сьогодні споріднені жанри музичного театру – оперета, мюзикл, водевіль, музична казка йдуть на сцені не лише «профільних» театрів музичної комедії, а й активно входять до репертуару столичних та обласних музично-драматичних театрів, театрів опери та балету й юного глядача.

У фондах архіву жанр оперети представлений творами таких композиторів: Ф. Ерве («Мадемуазель Нітуш»), Ш. Лекока («Рука й серце»),

«Дочка мадам Анго»), Р. Планкета («Корневільські дзвони»), Ф. Легара («Граф Люксембург», «Циганське кохання», «Весела вдова», «Царевич», «Країна сміху», «Джудіта»), Ж. Оффенбаха («Орфей у пеклі», «Звана вечерея з італійцями», «Подорож на Місяць», «Перікола», «Прекрасна Єлена», «Казки Гофмана», «Паризьке життя»), І. Кальмана («Принцеса цирку», «Сільва», «Маріца», «Фіалка Монмартра», «Останній чардаш», «Баядера», «Голландочка», «Маленький король», «Циган-прем'єр», «Королева чардашу»), Й. Штрауса («Летюча миша», «Циганський барон», «Гаряча кров», «Ніч у Венеції», «Королева Індіго», «Лісовий господар», «Весела війна», «Тисяча і одна ніч»), Р. Штрауса («Саломея»), Ф. Штрауса («Татарка»), О. Штрауса («Останній вальс»), Ф. Зуппе («Пікова дама», «Прекрасна Галатея», «Поет і селянин», «Легка кавалерія», «Бокаччо», «Фатініца»), А. Майера («Дзвін відлюдника»), К. Міллекера («Бідний студент»), К. Целлера («Продавець птахів»), В. Колло («Марієтта»), Д. Модуньо («Чорний дракон»), О. Харбаха («Покинута пісня»), О. Віцце («Боці-боці тарка»), Ж. Жільбера («Івонна»), В. Якобі («Ярмарок наречених»), Р. Фримля («Роз-Марі»), М. Крауса («Підв'язка Борджії»), П. Абрахама («Бал в Савойї»), Я. Єжика («Рай на землі»), К. Лістова («Севастопольський вальс»), Н. Достая («Моніка»), В. Соловйова-Седого («Найзаповітніше», «Олімпійські зірки»), І. Дунаєвського («Вільний вітер», «Біла акація», «Два дні весни»), Д. Шостаковича («Москва-Черемушки»), М. Кропивницького («Зальоти соцького Мусія»), М. Лисенка («Чорноморці»), Б. Мокроусова («Роза вітрів»), М. Стрельникова («Чорний амулет», «Холопка», «Справжнє кохання», «Серце поета»), К. Стеценка («Сватання на гончарівці»), В. Рождественського («За двома зайцями»), Ю. Мілютіна («Дівочий переполюх», «Цирк засвічує вогні», «Трембіта», «Поцілунок Чаніти»), В. Лукашова («Володимирська гірка»), О. Рябова («Сорочинський ярмарок», «Чудовий край», «Весілля в Малинівці»), Б. Александрова («Весілля в Малинівці»), О. Сандлера («На світанку», «Даруйте коханим тюльпани»), А. Кос-Анатольського («Весняні грози»), Л. Колодуба («Місто закоханих»), А. Філіпенка («Зоряний час», «Голий президент»), О. Білаша («Легенда про Київ», «Чиста криниця», «З піснею в серці»), В. Золотухіна («І один у полі воїн»), І. Поклада («Друге весілля в Малинівці»), М. Скорика («0:0 в нашу користь»), Г. Цабадзе («Серце моє тут», «Мій безумний брат»), Я. Цегляра («Бажаємо щастя», «Дівчина і море», «Гість із Відня», «Лицарі неба», «Щасливої долі поворот»).

Зберігаються також аудіозаписи з мюзиклів Ф. Лоу «Моя прекрасна леді», Е. Ллойд-Уеббера «Коти», Дж. Бока «Скрипаль на даху», Н. Коурарда «Гіркота й солодоші», Х. Брауна «Поцілунок бандита», Р. Роджерса «Звуки музики», Дж. Гершвіна «Божевільна дівчина», Л. Бернстайна «Вестсайдська історія», О. Злотника «Екватор», М. Дунаєвського «Три мушкетери», Ю. Саєнка «Вірую», В. Ільїна «Маленька нічна серенада».

В. Ільїна та В. Лукашова «Як повернути чоловіка», В. Бистрякова «Казка як казка», Г. Татарченка «Біла ворона».

Понад 400 звукозаписів є музикою до балетів. Це твори таких українських та зарубіжних композиторів: А. Адана («Жизель»), Б. Асаф'єва («Бахчисарайський фонтан», «Полум'я Парижа»), С. Баласаняна («Лейлі та Меджнун»), О. Білаша («Буратіно»), Д. Браславського («На старому російському ярмарку»), В. Владімірова («Щастя»), О. Глазунова («Раймонда», «Панночка-служниця»), В. Гомоляки («Чорне золото», «Сорочинський ярмарок», «Либідь», «Оксана», «Кіт у чоботях»), Г.-Ф. Генделя («Терпсіхора»), Р. Глієра («Мідний вершник», «Червоний мак»), Ш. Гуно («Вальпургієва ніч»), К. Данькевича («Лілея»), Л. Деліба («Копелія»), Л. Дичко («Катерина Білокур»), Р. Дріго («Александріна» («Мільйони Арлекіна»), К. Домінчена («Снігуронька», «Співає трембіта»), Г. Жуковського («Ростислава», «Дівчина і смерть», «Голуба прелюдія»), Ю. Знатокова («Княгиня Волконська»), О. Зноско-Боровського («Акпамик»), В. Золотухіна («Вогонь Еліди»), К. Кара-Караєва («Сім красунь»), В. Кирейка («Тіні забутих предків», «Відьма»), А. Коломійця («Улянка»), А. Кос-Анатольського («Хустка Довбуша», «Сойчине крило»), О. Костіна («Золоторогий олень»), Ц. Кюї («Фрески»), А. Мелікова («Легенда про кохання»), Л. Мінкуса («Дон Кіхот», «Баядерка», «Пахіта»), І. Морозова («Лікар Айболить»), К. Мяскова («Казка про метелика»), В. Нахабіна («Таврія», «Весняна казка», «Данко»), І. Польського («Пролісок»), С. Прокоф'єва («Попелюшка», «Кам'яна квітка», «Ромео і Джульєтта»), М. Равеля («Болеро», «Дафніс і Хлоя»), Є. Русінова («Дюймовочка», «По синьому морю»), А. Свешнікова («Маруся Богуславка»), К. Сен-Санса («Вмираючий лебідь»), Я. Сібеліуса («Куолема»), М. Сільванського («Диво-ліс»), Р. Сімовича («Гуцулка»), М. Скорика («Каменярі»), М. Скорульського («Лісова пісня»), В. Соловйова-Седого («Тарас Бульба»), Є. Станковича («Прометей», «Вікінги», «Майська ніч», «Ольга»), І. Стравинського («Поцілунок феї», «Петрушка», «Жар-птиця», «Історія солдата»), В. Фемеліді («Карманьйола»), М. де Фальї («Любов-чарівниця», «Трикутний капелюх»), А. Хачатуряна («Гаяне», «Спартак»), С. Хуцінова («Мрія»), П. Чайковського («Лускунчик», «Спляча красуня», «Лебедине озеро»), К. Шимановського («Харнасі»), Д. Шостаковича («Світлий струмок», «Золотий вік»), Р. Щедріна («Кармен-сюїта», «Горбоконики»), Б. Яровинського («Поема про Марину»). Значна кількість фонодокументів містить записи балетної музики у концертному виконанні.

Зважаючи на зазначене вище, можна стверджувати, що документальний комплекс фонодокументів ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного, присвячених українському та зарубіжному театральному мистецтву, може бути корисним при компаративному дослідженні використання спільних літературних джерел та сюжетів у різних видах

мистецтва, наприклад: драма-фесрія Лесі Українки «Лісова пісня», однойменні опера В. Кирейка, балет М. Скорульського «Лісова пісня», балет К. Домінчена «Снігуронька», однойменна опера М. Римсько-го-Корсакова, опера М. Мусоргського «Сорочинський ярмарок», однойменні оперета О. Рябова, балет В. Гомоляки тощо.

Огляд цих фонодокументів свідчить, що вони містять значний інформаційний потенціал з історії українського театру ХХ ст., музично-драматичного виконавського мистецтва, дотичні до історії зарубіжного театру. Також можуть бути повноцінною джерельною базою для різновекторних наукових досліджень і ґрунтовною базою для вивчення розвитку українського радіотеатру як специфічної галузі театрального мистецтва; дозволяють простежити творчу динаміку, режисерські знахідки, зміни в технології запису вистав, унікальну, притаманну лише радіоспектаклям образність.

¹ *Касян Л. Г.* Аудіовізуальні документи як джерело вивчення історії українського театру ХХ століття / *Архіви України*. 2014. № 3. С. 158–169.

² *Синеокий О. В.* Фонодокумент в мировом коммуникационном пространстве: эволюция, современное состояние, направления трансформаций: специальный международный научно-реферативный выпуск по материалам диссертации на соискание научной степени доктора наук по социальным коммуникациям (специальность 27.00.02 – Документоведение, архивоведение). Запорожье, 2018. С. 9.

³ *Бараневич Ю. Д.* Жанры радиовещания (Проблемы становления, формирования, развития). Киев-Одесса, 1978. 193 с.; Сычина Н. А. Влияние радиотеатра на развитие жанров радиожурналистики // *Коммуникации в современном мире*. Воронеж, 2002. С. 134–135; Тищенко І. Радіовистава в соціо-культурному просторі // *Аркадія*. 2015. № 1(42). С. 81–85.

⁴ *Мазурін М.* Сфера голосу й фантазії: радіотеатр назавжди // *День*. 2002. 16 серпня. URL: <http://day.kyiv.ua> (дата звернення: 10.01.2019).

⁵ *Гарин Э. П.* С Мейерхольдом. Москва, 1974. С. 221.

⁶ *Иоффе Р.* Слушая – видеть // *Советское радио и телевидение*. 1962. № 7. С. 20.

⁷ *Шерель А. А.* Аудиокультура ХХ века. История, эстетические закономерности, особенности влияния на аудиторию. Очерки. Москва, 2004. С. 76.

The complex of phonodocuments devoted to the history of the Ukrainian and foreign theater of the 20th – the beginning of the 21st century from the archival collection of the Central State Archives of Cine Phono and Photo Documents of Ukraine Named after H. S. Pshenychnyi is presented in the article. The content and genre typological features are considered.

Key words: the Central State Archives of Cine Phono and Photo Documents of Ukraine Named after H. S. Pshenychnyi; phonodocument; history of the theater; phonorecord; radio play; radio theater; opera; operetta; ballet; historical source.